

ՍՈՒՐՄԱՆՈՒԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐ

Սուրմալու գաւառ կամ ըստ տեղացիների Սըհաթալ-փոռ, սա այն հարթութիւնն է, որ Արաքսի աջ ափի երկարութեամբ ձգւում է Ախուրեանի խառնարանից սկսուած մինչև երկու Մասիսների ոտքը Բօռօլան կոչուած տեղը, ուր Արաքսի սահանքաւոր ջրերը ահաւոր պտոյտներ կազմելով խլացուցիչ աղմուկ են հանում—հաւանական պատճառ Արաքսի այդ մասի Բօռօլան (գոռացող) կոչուելուն: Արաքսի այդ երկարութիւնը աննշան կիսաշրջանով պատում է Սուրմալուի հիւսիսային կողմը. Սուրմալուի մնացած 3 կողմերը եզերուած են Բարթողեան լեռների երկար, ալիքանման շղթայով, որի սկզբում արևելեան կողմում վսեմ հպարտութեամբ փառապանծ և ալեղարդ գագաթը ամպերի մէջ թաղած, ցցուած է Մեծ-Մասիսը և վերջում, արևմտեան կողմից ուղղաձիգ տնկուած է բրգանման Բեօր-օղլու սարը կամ Կողբայ գագաթը:

Այս ոչ այնքան ընդարձակ տարածութեան վրայ խառն ի խառն ցրուած գիւղերում ապրում են հայեր, շիա և սիւննի սլաւոսիկներ, միւսուլման (սիւննի) և եզիդի քիւրդեր: Վերջիններս բռնիչ են լեռների բարձրալանդակները առանց բացառութեան. հարթութեան վրայ—արանում—ոչ մի քրդի գիւղ չկայ միւսուլման կամ եզիդի: Ազգաբնակչութեան մնացած մասը բնակուած է հարթութեան վրայ և շարուած Արաքսի արգաւանդ ափերի մօտ, բացի մի քանի հայ ու թուրք գիւղերից, որոնք գտնւում են լեռներում քրդերի հետ միասին:

Հայերը զետեղուած են 22 գիւղերում, մեծ մասը բնիկներ են և փոքրամասնութիւնը գաղթականներ: Ժամանակը թէև կարողացել է շատ գիւղերում տեղացիների և եկուորների բնորոշ առանձնապատկութիւններից շատերը ջնջել անհետացնել, կամ փոխանակել նորերով, այնպէս որ լաճախ գոտւար է լինում որոշել բնիկը եկուոր գաղթականից, բայց և այնպէս շատերի նոյն իսկ ամբողջ գիւղերի բնիկ կամ գաղթական լինելն ապացուցւում է բարբառի, տարազի, սովորութիւնների, բնաւորութեան գծերի լաճախ խիստ աչքի ընկնող զանազանութեամբ: Գաղթականները զանազան ժամանակներում եկել են զանազան կողմերից. համարեա իւրաքանչիւր պատերազմից յետոյ կամ Պարսկաստանից կամ Տաճկաստանից հարիւրաւոր գաղթականներ են սահմանն անցել և լցուել Սուրմալուի գաւառը: Ամբողջ Իգգիրը, մօտիկ Իգգիրմալան և Ալիզամարլու գիւղերը Պարսկաստանի գաղթականներ են խոյ և Սալմաստ գաւառներից: Խալֆալու, Գիւլլիջալ, Մօլլաղամար և Աբասգեօլ գիւղերի բնակիչները Տաճկաստանի բնակիչներ են, էլ չեմ խօսում ուրիշների մասին, որոնք աւելի կամ պակաս չափով ցրուած են այս ու այն գիւղում: Սուրմալուի իսկական, հաստատուած բնիկները կողբեցիք են, բլուրցիք և ակոռեցիք: Կողբեցուց բարբառը, սովորութիւնները, տարազը տարբեր են մնացած գիւղերի հայերից: Ակոռին կործանուել է Մասսի ստորերկրեայ ցնցումից 1840 թ., իսկ Բլուրն այնքան եկուորներ է ընդունել, որ բոլորովին ձուլուել է:

Սուրմալուն բանաստեղծական երկիր կոչուելուց շատ հեռու է. բնութեան այնպիսի հրաշալիքներ, որոնք ակամայից վառում են մարդու մէջ բանաստեղծական խանդ, ծանօթ չեն սուրմալուեցուն: Այստեղ չկան բնական անտառներ. Բարթողեան լեռների մեծ մասը լերկ քարաժայռերի կուտակութիւն է միայն, չկան վճիռ աղբիւրներ, գեղեցիկ ձոր ու հովիտներ, հարուստ մարգագետիններ—բնական հետեանք անտառների բացակայութեան: Սուրմալուն հարթ հաւասար տարածութիւն է, տեղ-տեղ խոնաւ ճահ-

ճալին տափեր, ինչպէս Իգգիւրի շրջակայքը, տեղ-տեղ ճահ-
ճալին եղեգնուտներ, ինչպէս Մասսի ստորոտները և շատ
տեղ էլ փռուած են չոր, անպէտք հողերի ահագին սպիտակ
տարածութիւն, ուր ոչինչ չի բուսնում բացի բարակ, նուազ
չոր խոտը, որ անասուններն էլ չեն ուտում: Իսկ լեռների
ստորոտներում անվերջանալի շարքով ձգւում են մանր, ան-
նշան բլուրներ, ամալի խանձուած տարածութիւն, որ «ղուեր»
է կոչւում. ո՛չ մի աղբիւր, ո՛չ մի վտակ չի ուռգում այդ
ահագին տարածութիւնը. զուր, խլէզների, թունաւոր դե-
ռուների աշխարհ է դա, օձերի թաքաւորութիւն: Սոսկալի
են այդ զուրը մանաւանդ ամառ ժամանակ, բորբոքուած
քարերից ամբողջ տարածութիւնը դառնում է որպէս մի
հնոց, ճանապարհորդը անէծք թափելով շտապեցնում է իւր
ուժասպառ ձիուն, շուտ փախչելու այդ վայրերից, մանա-
ւանդ, որ քրդական աւազակների մշտական բոյնն է սա.
զարհուրելի բնակիչներ, զարհուրելի վայրերի...: Եւ այս
բոլորի վրայ պէտք է աւելացնել և այն, որ Սուրմալուի
հարթութեան վրայ—արանում, ձմեռները խիստ ցրտեր են
լինում, իսկ ամառներն անտանելի շոգեր. բնակիչների մէջ
այդ ժամանակ ճահճալին տենդն անպակաս է: Սուրմալուի
գեղեցկութիւնը կազմում են այն փոքր ի շատէ խոտաւետ
և ջրաշատ լեռները, որոնք բաժին են ընկել քիւրդերին և
հարթութիւնը հարիւրաւոր ուղղութեամբ ակօսող արուես-
տական ջրանցքները և դրանցով ոռոգուած հացահատիկների,
բամբակի արտերն ու այգիները:

Չնայելով այս բոլորին, Սուրմալուի հայ ազգաբնակի-
ւթեան մէջ վաղուց հետէ զարգացած է բանաստեղծութեան
և առհասարակ երգի պահանջը և տարիների ընթացքում
կազմուել է ժողովրդական անգիր բանահիւսութեան մի խո-
շոր ժողովածու, որ բերանէ բերան աւանդւում է յաջորդ-
սերունդներին և կրթում, ոգևորում է սրանց: Բանաստեղ-
ծական այս ժողովածուի մէջ իւրաքանչիւր գիւղ իւր բա-
ժինն ունի, բացառութիւն են կազմում միայն Իգգիւր, Իգ-
գիրմալու և Ալիդամարու գիւղերը, ուր իշխում է ստեղ-

ծագործող ոգու կատարեալ բացակայութիւնը. սրանք երգի և ինքնուրոյն բանաստեղծութեան համար համը են: Մնացած բոլոր գիւղերն առանց խորութեան երգում են կամ իրանց շարադրած և եղանակած երգերը կամ հարևան գիւղերի ստեղծագործութեան արդիւնքները: Բոլոր գիւղերի մէջ առանձնապէս աչքի է ընկնում Կողբը հրաշալի երգերով, որոնք իսկոյն և եթ տարածւում են գաւառի մնացած գիւղերում: Ժողովրդական բանաստեղծութեան մէջ Կողբի խաղացած այս առաջնակարգ դերը բացատրւում է այդ գիւղի գեղեցիկ դիրքով, բնակիչների դուրեկան բարբառով, որը տարբեր է գաւառի մնացած բնակիչների բարբառից իւր գեղեցկութեամբ և բաւականին մօտ է Աշտարակի բարբառին: Քիչ նշանակութիւն չունի անշուշտ և այն հանգամանքը, որ կողբեցիք անխառն բնիկներ են, գուցէ և երբէք բունաւեր և հալածական եղած չեն. նկատուած երեւոյթ է, այն ժողովուրդը, որ յաճախակի գաղթել է, բազմիցս փոփոխել է իւր վաթանը, դադարում է երգելուց, այնպէս, ինչպէս բունաւեր եղած թուշուներ:

Ժողովրդական բանաստեղծութեան հեղինակներն աշուղներն են և գիւղական աղջիկները, որոնք միշտ վառ են պահում ժողովրդի սէրը դէպի պօէզիան: Մի քանի խօսք առաջինների մասին:

Սուրմալուի իւրաքանչիւր գիւղ իւր աշուղն ունի, կոյր մարդիկ, որոնք որպէս ժողովրդական բանահիւսութեան հաւատարիմ աւանդապահներ, սրբութեամբ են պահում իրանց լանձնուած աւանդը և այն ծառայեցնում են ժողովրդի սրբազան ոգևորութեան հօւրը վառելու: Նրանք շարադրում և երգում են անցեալից և ներկայից, միայն անպատճառ այն ամէնը, ինչ-որ բարձր է, լուրիչ, վսեմ և գաղափարական հալ ժողովրդի համար: Նրանք երգում են և՛ սէր, և՛ խնդութիւն, և՛ վիշտ ու տառապանք, բայց դրա հետ միասին իբրև ճշմարիտ զաւակ իւր ծնող ժողովրդի, ապրում են ժամանակի հետ, երգում են նրա ժամանակակից գաղափարները, որոնք ամենից շատ նրանց սրտումն են արձագանք

գտնում և ոչ մէկը չի խուսափում այս կոյր մարդկանց սուր մտքերից:

Ինչպէս որ տարբեր է աշուղների ընդունակութեան չափը, այնպէս էլ տարբեր է նրանց մատուցած ծառայութեան չափը ժողովրդական բանաստեղծութեան գործին: Կան նշանաւոր աշուղ վարպետներ, որոնք իրանց մեծ նախորդների ստեղծագործութիւնները իւրացնելով հանդերձ, իրանք էլ երգում են ժամանակակից ժողովրդական կեանքի նշանաւոր երևոյթները. կան և այնպիսիները, որոնք բաւականաւոր են միայն աւելի հեղինակաւորների ստեղծագործութիւնները երգելով և ընդհանրացնելով: Ժողովուրդն ամենքին էլ սիրով լսելով հանդերձ, չի մոռանում սակայն իւր առանձին լարգանքի և ուշադրութեան առարկայ դարձնել այն հռչակուած բանաստեղծ աշուղներին, որոնք իրանց տաղանդի ուժով կարողանում են աշուղային շփօլա ստեղծել, որոնք ամենից աւելի ընդունակ են հանդիսանում այդ ժողովրդի սրտի հետ խօսել, նրա վշտերի և ուրախութիւնների թարգման հանդիսանալ: Բազմաթիւ և բազմատեսակ երգեր կան, որոնք այժմ պտտւում են ժողովրդի բերանում և որոնք արդիւնք են այդ աշուղների ստեղծագործող հանճարի. դրանց մէջ պատահում են բանաստեղծութիւններ, որոնք կարող են նշանաւոր եւրոպական բանաստեղծների երկերի հետ մրցել: Ի դէպ է այստեղ լիջել ժողովրդին սիրելի դարձած վշտի մեծ երգիչ Քէշիշ-օղլուն: Լսելով այս նշանաւոր վարպետի բանաստեղծութիւնները, մարդ զժուարանում է հաւատալ, որ սրանք դռնէ դուռ թափառող մի խեղճ, ողորմելի աշուղի շարադրութիւններ են: Վշտի այս աստիճան զօրեղ արտայայտութիւն, առանց որևէ կրթութեան՝ ապշեցուցիչ է և վկայում է Քէշիշ-օղլու հանճարեղ բանաստեղծ լինելուն: Ահա նրա մի քանի երգերը. — ափսոս, սակայն, որ Քէշիշ-օղլու բոլոր բանաստեղծութիւնները գրուած են մաքուր թուրքերէնով. միայն հայերէն թարգմանութիւնը ես չեմ համարձակւում դնել, որովհետև անկարող եմ անթերի կատարել, ուստի առաջ կը բերեմ իսկականը թուրքերէն և

մօտաւոր ճշտութեամբ գրանց բովանդակութիւնը հալերէն լեզուով:

ՔԷՇԻՇ-ՕՂԼՈՒ ՎԻՇՏԸ

- 1) Վարա վարա քիմայ էղիմ շիքահաթ,
Ահլի թաքիք գեարաք քիլայ դարդըմի,
Արթրայ արթրայ օ չարխի ֆալագ,
Դեօն դարդի դարեայայ սէլայ դարդըմի:
- 2) Աղլարամ սըզլարամ էլլարամ ֆիրդան,
Ախար գեօզլարըմնան աբու իրդան,
Չունքի բու դիարդայ քուլումմագ դարման,
Դահա նա գեաթիրըմ դիլայ դարդըմի:
- 3) Բիր գիւն բու ֆալագ քէլըմի բուլեար,
Բիր դամզա չաքըփ սիւնամի սեօքեար,
Նա քեարգեարդան, նա նառ, նա մայայ չաքեար,
Դեօթուրուփ վէրսալար ֆիլայ դարդըմի:
- 4) Քէշիշ օղլում էղըր ֆանի դոնիադայ,
Արթի դամ հիջրանըմ հաղդան գիադայ,
Չունքի մանա վէրդըն, է՛յ բարի խուդայ,
Դահա վէրմայ էօգգեայ դուլայ դարդըմի:
- 1) Արդեօք ես որի՞ն գնամ ըողդքեմ,
Հմուտ ըփիշկ է պէտք դարդս հասկանայ,
Բաղդը մեծացնելով վիշտ ու ցաւերս,
Դարձրեց ծով ու հեղեղի չափ իմ դարդերս:
- 2) Արտասուում ողջում եմ, անում սուգ շիւան,
Թափում է աչքերիցս արին ու արցունք,
Քանի որ այս աշխարհում չի ծարուի դարման,
Էլ ի՞նչ կարիք ասեմ պատմեմ, դարդերս:

3) Գիտեմ մի օր ըաղղը մէջքս կը կոտորի,
Սուսեր ձեռք առած կուրծքս կը պատռի,
Ոչ ոնգեղջիւր, ո՛չ նառ¹⁾, ո՛չ մայան²⁾ կը տանի,
Թէկուզ վերցնեն ու տան փղին դարդերս:

4) Բէշիշ-օղլին ասում է այս փուշ աշխարհում,
Իմ վշտերը չափ ու սահմանից անցան,
Քանի որ ինձ տուիր ո՛վ Տէր իմ Աստուած,
Էլ ուրիշ ոչոքին մի տուր դարդերս:

ԲԷՇԻՇ-ՕՂԼՈՒ ՍԷՐԸ

1) Իւզ մին մէհնաթ ինան ըիր քաղ ըասլադմ,
Խօրիադ ալի դայդի զիւլըմ ուզուլդի,
Դալի զեօնուլ քեօշըփ ուտում էլընա,
Ծարայ եալվար մախտան դիւլըմ ուզուլդի:

2) Գեսարդանայ թեօքուլդի սիադըր սաշըն,
Վայլահայ վերմանամ չին ինան մաշին,
Սան ըիր շահան, ման ըիր գեօգարչին,
Ղայնաղննան դայդի, թէլըմ ուզուլդի:

3) Բէշիշօղլի ըու իշլարդան նաշիդըր,
Հիջրան իշի դայիլ, էշի աթաշիդըր,
Ենգի ըիւլըմ դարայ ֆալագ իշիդըր,
Համի զիւզալլարդան ալըմ ուզուլդի:

1) Հարիւր հազար նեղութիւնով պարտէզ տնկեցի,
Խորթ ձեռք դիպաւ թփին վարդու վայր ընկաւ,
Յուզուած սիրտս ձգում է ինձ Յունաստան,
Սիրունուա աղերսելով լեզուս թուլացաւ:

¹⁾ Նառ—ուղտի մի տեսակն է, որ շատ ուժեղ է:

²⁾ Նոյնպէս:

2) Եթե իրենց փոխարեն սեւ սեւ մազերը,
 Հաւատա՛, չեմ փոխի Ձինաստանի հետ,
 Դու մի ըազէ ես, ես մի խղճով լոր,
 Ծիրանդ դիպաւ փնտուրս թափուեցաւ:

3) Բէշիշ-օղլին այս գործերից անգետ է,
 Վշտի գործ չէ սա, այլ սիրոյ կրակ,
 Յետոյ գիտցա՛յ, որ փոփոխ ըաղղի խաղ է,
 Բոլոր գեղունիներից ձեռնթափ եղա՛յ:

Ոչ միայն Սուրմալուի աշուղները, այլ և իւրաքանչիւր
 չափահաս սուրմալուեցի աւելի կամ պակաս չափով գիտեն-
 Քէշիշ-օղլու երգերը, լսած են նրա մասին, սիրում, պաշ-
 տում են նրան: Կան և բացի նրանից ուրիշ բազմաթիւ ա-
 շուղներ, որոնց երգերը խիստ ընդհանրացած են: Աշուղների
 երգերը ընդհանրապէս լուրջ են և խրատական. դրանք սի-
 րելի են մանաւանդ ժողովրդի այն մասին, որոնք տնցել են
 կեանքի փորձութիւնների բովից, պատկառելի հասակ ունին
 և աշուղների տխուր երգերի մէջ իրանց տխուր անցեալի
 յիշողութիւններն են տեսնում:

Շատ բան կարելի է ասել մեր ժողովրդի այս կոյր վար-
 դապետների և նրանց գործունէութեան մասին, հնարաւոր
 է և դրանց շատ երգերն ու հէքիաթները գրի առնել, բայց
 որովհետեւ այդ բանը մեր այժմեան նպատակից դուրս է,
 ուստի թողնելով մի այլ անգամի աւելի ընդարձակ խօսելու
 դրանց մասին, բաւականանում ենք այս թեթեւ ակնարկով:
 Անցնենք այժմ ժողովրդական բանաստեղծութեան միւս հե-
 ղինակներին — գիւղական աղջիկներին:

Ո՛վ է սուրմալուեցի հայ աղջիկը, որ կարողանում է
 իւր երգերով հազարաւոր սրտեր թնդացնել, որ իւր մէջ
 կրում է ժողովրդի ստեղծագործող տաղանդը, որ կարողա-
 նում է միշտ վառ պահել ժողովրդական բանաստեղծու-
 թեան կայծը իւր պարզ, անպաճույճ, բայց լուզիչ երգերով:
 Ըստ երևոյթին մի խեղճ արարած, նահապետական ընտա-

նիքի զաւակ, որ օժտուած է իւր ծնող օջախի բոլոր նախապաշարմունքներով, որոնց ծանրութեան տակ կախում է իւր գլուխը՝ ծածկելու ամօթխած գէմքը, փակում է իւր բերանը իւր սեփական կարծիքը չլստնելու համար մեծերի առաջ, լարում է իւր բոլոր ուշադրութիւնը, լսողութեան բոլոր ուժը, որ կարողանալ տան բոլոր անդամների հրամանները կայծակի արագութեամբ լսել և կատարել: Նամիշտ լուռ է, իւր իրաւունքի կամ արդարութեան մասին պահանջ լստնել չգիտէ. նա լուռ է և այն ժամանակ, երբ նրա ամենաքնքոյշ զգացմունքները վիրաւորում են իւր մեծերը, երբ ոտնատակ են տալիս նրա սէրը և ձեռքից բռնած անասունի պէս վաճառում չսիրած երիտասարդին: Վերջին գէպքում նրա լուրթիւնը խորհրդաւոր է. նա հէնց այդ լուրթեան մէջ է շարահիւսում իւր երգերը, որոնց մէջ թափում է իւր սրտում կուտակուած մաղձն ու զարոյթը, անէծք է թափում բռնաւորների գլխին, նզովք սիրոյ դաւաճաններին, և այն աղջիկը, որ իւր տանը չէր համարձակում գլուխ անգամ բարձրացնել երբ նրան դատապարտում էին նահատակուելու, այդ աղջիկը իւր ընկերուհիների շրջանում, նրանց հետ միացած, շատ անգամ նրանց բերանով թափում է իւր սիրտը կրծող վիշտն ու դառնութիւնները մեղմաղձոտ, վշտոտ երգերով: Ահա նա. մի թաշկինակով գլխի միայն վերի մասը կապած, ծամերի բազմաթիւ հիւսերը լայն, փարթամ թիկունքին ալեծածան, մի հասարակ արխալուղ, կամ վերնազգեստ հագին և լոճախ ոտաբոբիկ: Նա համարեա միշտ ալսպէս է: Դուք նրան կը տեսնէք կուժն ուսին մերձակայ առուակից ջրի գնալիս իւր մի քանի ընկերուհիների հետ, կը տեսնէք նրան ամառն իբրև ալգու և բանջարանոցների պահապան, ալս ու այն չարագախի կամ քօլիկի կտրանը նստած, կը տեսնէք նրան ամառային սոսկալի ասօթին կռացած բամբակի արտի մէջ քաղհան անելիս. կամ թէ կալում, կաման վրայ կանգնած ալրող արևի տակ միանման տաղտուկ շրջաններ կատարելիս հէշանի վրայ, նոյնպէս ալրուած, նոյնպէս լոգնած, որ-

պէս այն զոյգ անասունները, որոնք անգիտակցաբար միևնոյն գծով դանդաղաբայլ ընթացքով տանում և բերում են յետևից կախուած կամը՝ վրայի կենդանի բեռով: Չկայ գիւղական աշխատանք, որին չմասնակցէր սուբմալուեցի աղջիկը և այս բազմազան և լաճախ ծանր տաժանելի աշխատանքների ժամանակ նա երգում է ուրախ, անհոգ, միանգամայն տարուած և միտթարուած իւր երգով: Այս չարքաշ կեանքի մէջ նա միջոց և հնար է գտնում սիրել, փալփալել իւր սէրը, և երգել նրան յուզիչ արտայայտութիւններով, յուզիչ ձայնով և եղանակով:

Իւրաքանչիւր գիւղում կան մի քանի իսկապէս բանաստեղծ աղջիկներ, բացի ուրիշ բազմաթիւները, որոնք երգում են առաջինների ստեղծագործութիւնները: Այս բանաստեղծ աղջիկները չեն բաւականանում միմիայն իրանց և իրանց ընկերուհիների սէրը երգելով. գիւղական կեանքի մէջ տեղի ունեցած ամեն մի արտասովոր երևոյթ, յուզիչ դէպք, ինչպէս մի ջահիլ ջիւանի սպանութիւնը կամ յանկարծական մահը, երկու սիրողների յանցաւոր կապեր, որոնք խախտում են նահապետական կեանքի աւանդաբար սրբագործուած սովորութիւնները և վերաւորում ժողովրդի նուիրական զգացմունքները, և հետևապէս դատապարտելի են գիւղի հասարակական կարծիքով, մի աղիկայ փախուստ իւր սիրածի հետ, մի ուրիշ սիրահարի բռնի ամուսնութիւն, ընդհանուր ժողովրդական ցաւեր, այս բոլորը, բոլորը բանաստեղծ աղջիկների երգերի սիւժետներ են դառնում: Գիւղական աղջիկներից ո՞րն է յօրինում այս ինչ կամ այն ինչ երգը դժուար է որոշել և իրապէս ո՞չ մի երգ առանձնապէս մէկի հեղինակութիւնը չէ. որևէ տեղ, որևէ առթիւ համախմբուած աղջիկներից ընտրեալները—տաղանդաւորները միասին են խմբադրում այս կամ այն երգը: Դժուար է նոյնպէս որոշել, թէ ո՞ր գիւղի շարադրած է, այն աստիճան արագ է տարածւում ամբողջ գաւառում և ընդհանուրի սեպհականութիւն դառնում:

Որչափ տարբեր են գիւղական կեանքի խաղաղ միա-

կերպութիւնը վրդովող դէպքերը, նոյնքան էլ տարբեր են լինում աղջիկների շարահանած երգերը և նրանց եղանակները: Անցնենք օրինակներին:

Ելմիածնի գաւառի Ղուրդըղուլի գիւղից Սրբուհի անունով մի 7 տարեկան աղջիկ է անյայտանում իւր քրոջ տանից 1890 թ.: Աղջկայ եղբօր և ազգականների բոլոր ջանքերն ապարդիւն են անցնում խեղճին գտնելու և կարծիք է ընդհանրանում, թէ նա հաւանականաբար խեղդուել է Արաքսում: Անցնում է 3 տարի: Սուրմալուում Արաքսից դէպի Իգդիր նոր խճուղի է շինուում, որ տնցնում է Ղարաղօլին թուրք գիւղի մօտով: Հայ բանուորներից մէկը, մի աբարանցի, մտնում է Ղարաղօլին գիւղը հաց խնդրելու. մի թուրքի բակում նրան հաց է տալիս մի 10 տարեկան աղջիկ, ըստ երևույթին թրքուհի, բայց որքան է լինում հայի զարմանքը, երբ այդ թուրք աղջիկը յանկարծ հայերէն լեզուով զառնում է դէպի այդ հայը և արտասուելով պատմում, որ Ղուրդըղուլեցի է և 3 տարի առաջ թուրքերը Արաքսի ափից գողացան բերին այս գիւղը: Թշուառը յայտնում է իւր բոլոր ազգականների և եղբօր անունը և աղաչում է գնալ իրանց տուն և յայտնել իւր ուր լինելը և այն թէ, թուրքերը մտադիր են նրան շուտով Պարսկաստան անցկացնել վաճառելու: Աբարանցի հայը սրբութեամբ կատարում է խեղճ աղջկայ խնդիրը, փնտրելու են գալիս նրա եղբայրն ու ազգականները, լիշեալ հայի հետ մտնում են յայտնի թուրքի տունը, բայց ի զո՛ւր, որովհետև թուրքերը կանխապէս նախազգուշութիւն են ստանում և աղջիկն անյայտացնում կամ նոյն իսկ երկիւղից սպանում: Եւ այսպէս կորչում է խեղճ Սրբուհին: Այս իրապէս ողբերգական դէպքը յուզում է Սուրմալուի հայ աղջիկներին և նրանք տիտուր մեկամտղձոտ եղանակով երգում են տարաբաղդ աղջկայ անցքը. երգի մէջ՝ զայլույթով լցուած նախատինք են թափում «հայ իշխաններին՝ գլխին, որոնք իրանց անհոգութեամբ թոյլ տուին քրիստոնեայ աղջկան գերի մնալ անօրէնների ձեռքին: Ահա այդ երգը. —

Միամիտ նստածի Արազի ափին,
 Անօրէն լամուկը փռեց ետփունջին,
 Ամօ՛թ, հազար ամօ՛թ, հայ իշխաններին,
 Որ Սրբուհուն թողին անօրէններին:

Միամիտ նստածի քոյրիկիս ըաղին,
 Անօրէն լամուկն էլաւ իմ ետղին (թշնամին),
 Ամօ՛թ, հազար ամօ՛թ, հայ իշխաններին,
 Որ Սրբուհուն թողին անօրնի ծնուն:

Սրբուհու ունքերն ամենից կամար,
 Աստուած ստեղծեր էր անօրնի համար,
 Ամօ՛թ, հազար մամօ՛թ, հայ իշխաններին,
 Որ Սրբուհուն թորգին անօրնի միջին:

Սրբուհու արցունքն ըարեխօս էլաւ,
 Գիւլէն տուին Յակոբ ախպօրը չը դիպաւ,
 Ամօ՛թ, հազար ամօ՛թ, հայ իշխաններին,
 Ձեր սուրբ կրօնը խի՞մ տուիք անօրնին:

Ես Սրբուհին եմ դուրդըղուցի,
 Ծրեք տարի դարաղօյին մնացի,
 Ախպէրտանքս իմ հաւարին չեկան,
 Ղզլքաշի տէրութիւնը գնացի:

Անցեալ 1895 թուին ճանապարհների վրայ աշխատող
 մի ռուս կանդուկտօր Արաքսի ափին ձուկ բռնելիս, ափը
 փռւլ գալով ջրի մէջ ընկաւ և խեղդուեց: Ահա նրա երգը. —

Մարքարի գեղ պարցր փօշտ ա,
 Ձանգեալ գցելն հանելն հեշտ ա,
 Ծառի տակին եմ՝ քար ու կոշտ ա,
 Աստուած սիրող քաղցր երգէք:

Ծառի տակն եմ, վրէս հով ա,
 Ես ո՞նց դուրս գամ արնծով ա,

Անուշկէն գայ ընծի գովայ,
Աստուած սիրող քաղցր երգէք:

Արազն էկաւ լափին լափին,
Տախտակ ըերին դռուլ չափին,
Դրին ֆուրդունն իգլիւր մամփին,
Աստուած սիրէք քաղցր երգէք:

Կանդխտօրի վրի թուրը,
Խեղճ անմեղին խեղտեց ջուրը,
Ռոսաստան տարէք լուրը,
Այնտեղից գան մայրը քոյրը:

Մարգարի գեղ մեծ ստանցի *),
Ընկայ ջուրը խեղտուեցի,
Մարդ չունեմ, որ նստի լացի,
Աստուած սիրող քաղցր երգէք:

Անցեալ 1894 թուին, Բ. գիւղում, Արամ անունով մի
երիտասարդ իւր ազգականուհու ալգում շրջելիս անյայտ ձեռ-
քով գնդակահար եղաւ, իսկոյն հետեւեալ երգը կազմուեց. —

Կայնար հօրքուրանց ըաղին,
Գիւլլէն էլաւ քո եաղին,
Ես մայիլի քո խաղին,
Դու կայնար դարին,
Ձէն տուր քո եարին Արամ ջան:

Կայնար հօրքուրանց մէշին,
Գիւլլէն առաւ քո դօշին,
Ղուրըան ըլիմ քո նաշին,
Բլրցին էկաւ
Գութանը տարաւ Արամ ջան:

*) Փոստալին կալարան կալ աշնտեղ.

Գուլթան էր կայնած ըագին,
 Պալտոն Արամի հագին,
 Կնիկն էւջիլար պսակին,
 Կայնար դռանը,
 Գիւլլէն կռանը Արամ ջան:

Արամի սեւ շորերը,
 Անուշկի սեւ օրերը,
 Իարդ տարան էւջիլարը,
 Դու կայնար դարին,
 Ձէն տուր քո եարին Արամ ջան:

Անարատ, մաքուր սէրը միշտ մի առանձին պաշտպանութիւն է վախելում ժողովրդական երգերի գեղեցիկ հեղինակների կողմից, և ամէն մի փորձ, որ ուղղուած է լինում բռնի կերպով բաժանելու երկու սիրող սրտեր, արդարացի զայրոյթով լցնում է մեր բանաստեղծուհիների սիրտը. դրանք իրանց երգերում բողոքում են այդպիսի սրբապղծութեան դէմ, յանդիմանում են նոյն իսկ իրենց ծնողներին, բայց և նոյն այդ աղջիկները իրենց գէնքերը դարձնում են գէպի իրենց ընկերուհիները, եթէ սրանք դաւածան են հանդիսանում, զրժում են տուած խօսքը և սէրը դարձնում վաճառքի առարկայ և ռօրը մէկի ճտովն են կախվում: Ահա մի օրինակ. —

Գիւլլիջեցի մի աղջիկ Անօ անունով, խօսք է տալիս տեղացի Ներսէս անունով մի երիտասարդի. բայց երբ վերջինս էջմիածին է գնում աշխատելու, սիրած աղջիկը աչք է ձգում Գալլատուլ լճի կապալառուի եղբօր վրայ և նրա հետ փախչում է: Ահա այդ առթիւ կազմուած երգը. —

Նս Անօն եմ Հովէի թոռն եմ,
 Հովէի կնգայ ըաղչի ըարն եմ,
 Սեւ Ներսէսի ծոցի եարն եմ,
 Դամանդարի ախպօր եարն եմ:

Նս Ներսէսն եմ Գիւլլիջեցի,

Էջմիածին հունձ գնացի,
Ալ քաղտատին ես քերեցի,
Թառլան Անուն կորցրեցի:

Ջուրն եկաւ վերի սարէն,
Նկաւ թափաւ մախմառ քարէն,
Անուն էլաւ իր իշխարէն *)
Վրէն թափի եաման եարէն:

Անուն կայնե գեօլի դարին,
Աչքը մացե դամանդարին,
Ե՛րբ կը քացուի լուսն ու քարին,
Էթամ հասնեմ Գրիգոր եարին:

Անուն էլաւ կտուրն աշեց,
Գրիգորն էլաւ քօզ ծին քաշեց,
Տիգրան ախաօրը քարին տունեց,
Ներսէս եարի սիրտը մաշեց:

ԼԷ ԼԷ

- 1) Ես վերեւէն եկայ, դու դուռը քացիր,
Ձեռքս տարայ ծոցդ, ախ արիւր լացիր,
Եար եար եար եանարամ **),
Վայլահի ալարամ:
- 2) Ես վերեւէն եկայ թէշի մանելով,
Դէրիէդ ներկած էր Գեանջայ տօրօնով,
Եար եար եար եանարամ...
- 3) Ինչո՞ւ ինձ սիրեցիր, խաբեցիր չառար,

*) Տուած խօսք:

**) Սիրեկան, սիրեկան վառւում եմ,
Աստուած վկայ առնելու եմ:

Մի՞թէ ես քեզի մօտ չ'եղայ ընդունակ,
Նար եար եար.

4) Նրկինքն ամպել ա գետինը թաց ա,
Սիրունիս կայնել ա էրեսը բաց ա,
Նար եար.

5) Ինչո՞ւ ինձ սիրեցիր խաբեցիր չ'առար,
Մի բուռը կրակ գցիր սիրտս վառեցար:

6) Գոգնոցդ դու՞թնի ա, ափները շալ ա,
Մատներդ քարակ ա մաշինի կար ա,
Ինչո՞ւ ինձ սիրեցիր խաբեցիր չ'առար,
Մի բուռը կրակ գցիր սիրտս վառեցար:

Եթէ լուզիչ ողբերգական գէպերը երգւում են տխուր մեկամաղձոտ եղանակով, դրանց հակառակ կան միշտ քայն-պիսի երգեր, որոնց թէ իմաստը և թէ եղանակը լարմա-րեցրած են ուրախութիւն արտայայտելուն. երգելիս աղջիկ-ները ոտքերի ընդհանուր դոփիւն հանելով՝ պար բռնած թռչում են. այս երգերը գիւղական պարերգներ են: Պար-երգերը յաճախ շատ քիչ իմաստ են պարունակում. դրանց հեղինակներն աւելի ուշադրութիւն են դարձնում, որ լան-գերը լարմարաւոր լինին. երբեմն նոյն իսկ անհեթեթու-թիւններ են ասում որեւէ դուրեկան լանգ լարմարեցնելու համար. այսպիսի գէպերում բնականաբար երգի իմաստը զոհ է բերւում երաժշտականութեան, այնպէս որ այդպիսի երգերը աւելի շատ եղանակ են, քան որեւէ իմաստ. դրանց մէջ աչքի են ընկնում մանաւանդ յաճախակի կրկնութիւն-ները: Ահա այդպիսի մի պարերգ. —

Հայրիկս զնաց Թիֆլիզու քաղաք,
Էն տղին կ'առնեմ անունը Մաղաք:
Հայրիկս զնաց Էրէւնայ քաղաք,
Էն տղին կ'առնեմ անունը Ղազար:
Մանէթը խուրդեմ, անեմ արասի,

Էն տղին կ'առնեմ, անունն Աղասի:
 Հաքեր եմ ջովդան, կայներ եմ մէյդան,
 Թառ քոյիդ մատաղ նշանլու եար ջան:
 Հաքեր եմ լաստիկ, կայներ եմ սաստիկ,
 Թառ քոյիդ մատաղ նշնլու աղջիկ:
 Հաքեր եմ ալը կայներ եմ կալը,
 Թառ քոյիդ մատաղ նշանլու եարը:
 Էս եանը ուռ ա, էն եանը ուռ ա,
 Կողքեցու հարսի ջիքինը նուռ ա:
 Էս եանը պօպօք, էն եանը պօպօք,
 Սիրել եմ կ'առնեմ, հագինը սապօք:
 Արի Օսան ջան, գնա Օսան ջան,
 Ես քեզի դուրքան սիրելի եար ջան:
 Քւորս աղջկայ անունը Շողօ,
 Էն տղին կ'առնեմ, անունը Եղօ:

Եւ այսպէս շարունակուած է անվերջ: Այս ձևով կազմուած
 երգն այն լարմարութիւնն ունի, որ միջոց է տալիս սիրող
 աղջկան կամ տղային հէնց պարի ժամանակ լանկարծակի
 նման նոր տողեր շարադրել և արտայայտել իւր սրտի ցան-
 կութիւնը սիրած անձի վերաբերմամբ:

ԾԱՂԿԻ ԳՈՎՋՔ

Այ օրուն օրուն ծաղիկ,
 Կարմիր ու թոռուն ծաղիկ,
 Զահիլ աղջիկ եմ կիտես,
 Գամ քեզ գովալու ծաղիկ:

Ծաղիկ ծաղկավանայ եմ,
 Ասլ էրէվանայ եմ,
 Տարին մէ հէտ ես գալըմ,
 Թազայ նուրար խանայ ես:

Ծաղիկ ծաղկածորէն եմ,

Մենձ բաղի խնձորէն եմ,
Քամին տուեց վե քցեց,
Վաթանս մուրերն եմ:

Ծաղիկ ես քո ծառէն,
Թէքքի միջի թառէն եմ,
Տարին մէ հետ ես գալըմ,
Մակեար քո մասխարէն եմ:

Կան մի շարք ժողովրդական բանաստեղծութիւնների առանձին առանձին տներ. դրանց ծագման ժամանակը և տեղը ևս առաւել անյայտ է: Այսքան միայն կարելի է ասել, որ դրանք նույնպէս աղջիկների ստեղծագործութիւններ են, և թէև ուրոյն ուրոյն, իրարից անկախ և զանազան ժամանակներում կազմուած, բայց բոլորի իմաստն էլ միևնոյնն է համարեա, այսինքն գիւղական աղջիկների և երիտասարդների սիրոյ արտայայտութիւններ և սիրտին արկածների նկարագիրներ: Այս երգերի առաջին երկու տողերը շատ անգամ բոլորովին չեն կապւում վերջինների հետ իրենց իմաստով և միմիայն լանգերի նմանութեամբ են համապատասխանում. նկատելի է նույնպէս, որ երգչի միտքը վերջին երկու տողերում է արտայայտուում, բայց և այդ վերջին երկու տողերով էլ կարելի է գիւղական սիրահարների սիրոյ ամբողջ պատմութիւնը հանել. իսկապէս այդ երգերը, չնայելով իրենց ըստ երևութին տարբեր իմաստներին, մի ամբողջ վէպ են ներկայացնում, մի վէպ, որ կազմել են զանազան գիւղերում և զանազան ժամանակներում ապրող գիւղացի աղջիկները: Անյուս սիրողը իւր սրտի կրակն է թափել նրա մէջ, բաղաւոր սիրահարը իւր սրտի անհուն բերկրութիւնն է նկարագրել այնտեղ, բռնի անջատուած սիրահարները իրանց անսաՀման վիշտն ու զառնութիւնն են թափել նրա տողերում և նզովք են կարդացել «սաբիբէ» (պատճառ եղող) գլխին, սիրոյ նետով խոցուածք երգում է իւր սրտով սիրածի Վամար ունքերը, չալ աչք կարմիր թշերը: Տեղ-տեղ աչքի է ընկնում երկու սեռի երիտասարդների մի սիրուն

բանակաւ ասենք, թէ սիրակուիւ, մի հաճելի մրցութիւն, որով երկու կողմերն էլ աշխատում են իրարից գերազանցել բանաստեղծական ձիրքերով, սուր երգիծաբանութեամբ, որոնց աստառը դարձեալ սէրն է: Սիրային դէպքերի նկարագրութեամբ այնքան հարուստ են այդ բանաստեղծութիւնները, որ շատ անգամ մի նոր սիրային արկած երգելիս, աղջիկները նոր բառեր չեն շարագրում, այլ ուղղակի ընտրում են թրանցից իրանց տեմաին լարմարաւոր տներ, տողեր, կազմում են մի ամբողջ երգ, միայն տների վերջում աւելացնում են միքանի այնպիսի բառեր, որոնք երգին տալիս են ժամանակակից գոյն:

1. Կանն առայ գացի աղ- Սիրունն եարը քաղցր ա,
քիւր, Գնա հօրը հարցրայ,
- Թասը տուի առայ պաղ ջուր, Որ չը տունց փախցրայ:
Հէր ու մէր աշխերդ կոյր, 7. Ձեմ մունի գետը խոր ա,
Տղին տես աղջիկդ տուր: Բաթան շապիկս նոր ա,
2. Ժոտն էլաւ էրես էրես, Խաբար տարէք իմ մօրը,
Բազրգեան Աստուած սիրես, Ես օլքայ օլքայ կորայ:
Ինչ որ կ'երթաս էրէվան, 8. Ախպէր արածիդ մեռ-
Իմ եարին հետդ քերես: նեմ,
3. Ելն ընցայ էն եանը, Գինուդ կարասիդ մեռնեմ,
Եոր տեսայ ֆիդան եարը, Ծամփայ էթող շէկ ախպէր,
Տղին տես աղջիկդ տուր, Սրտիդ մուրազին մեռնեմ:
Ինչ անեմ անշահ մալը: 9. Ախպէր ունեմ աւչի ա,
4. Բօզ ծիան նալն ինչ Մէջքը քարակ դամչի ա,
անեմ, Ոչ թուր ունի ոչ թվանգ,
Սիրունն եմ խալն ինչ անեմ, Լեզուվը թալանչի ա:
Սրտով սիրած եարս ըլնի, 10. Ժառի տակը տալդայ ա,
Դունիադայ մալն ինչ անեմ: Բանի կայնիս ֆայդայ ա,
5. Ուռի ես կոանալ մի, Սիրած իրածի չեն տայ,
Մեր դռնէն հեռանալ մի, Էս ինչ կանոն դայդայ ա:
Եար Աստուածդ կը սիրես, 11. Եստեր ես նոան վրայ,
Սիրեր ես մոռանալ մի: Ձինարի ծառի վրայ,
6. Ուռի ծառը պանցր ա, Փինօ ֆասդ դրեր ես,

- Շէկլիկ քեանքույիդ վրայ, Կ'երեսաս խէտ թփերին,
 12. Ամպեր ա ամպի նման, Էկան քաղցին տարան,
 Շաքարի դանտի նման, Ժախեցին ազափներին,
 Իմ նանն ինձի մոնց պահեց, 20. Սիրեր եմ ծովաշէնքին,
 Ժալած գիւքանդի նման, Հաներ եմ աչքը ունքին,
 13. Մեռայ քաղին լալե- Էկար ծովը ջուր խմար,
 լով, Բեաքուլ թափաւ թիկունքին:
 Մի եանից ջուր անելով, 21. Վարդ եմ քաղենարնջի,
 Ժառին եարփաղ չը մնաց, Այ տղա՛, արի փնջի,
 Դարդիս դարման անելով: Իմ հէր քեզի աղջիկ չի տայ,
 14. Ժիրանի, ծիրան մի Էնքան ման գաս գարնջի
 տուր, (տանջուած):
 Ծղներդ իրար մի տուր, 22. Գնացի ջուրը ջրի,
 Ամեն մէջը մտնելու, Աչքովս տեհայ սիրի,
 Դարդերս իրար մի տուր: Օձի լեղին վեր կալի,
 15. Բահն էր ուսին դրած, Դուշմանիս քալէն դեղի:
 Թավչազն էր ոսկեջրած, 23. Գնացի շայը վլասք,
 Աչքը ունքիդ հովարած, Սապունն էր ոսկեջրած,
 Խիստ էր ռանգը թուած: Ի՞նչ անի հէրն ու մէրը,
 16. Այ տղա՛ դու աղայիր, Ծակատիս էս էր գրած:
 Զի գիտում քանգաղայիր, 24. Մտիկ արէք էն դա-
 Ռուել մի, պատռուել մի, զին,
 Դու մի ժուլիկ գաղայիր: Պուտ ծաղիկ քոզազին,
 17. Այ տղայ՛, ալին տը- Ի՞նչ ասեմ հօրն ու մօրը,
 դայ՛, Ինձի տուին տուլազին:
 Բեաքուլդ դալին տղայ՛, 25. Շատ քաղցըր է սի-
 Ես քե որդե սիրեցի, րածը,
 Հէրանցս կալին տղայ: Զի սաղանում հարուածը,
 18. Սոված քուչէն ման Ինձ սիրունուց հանողը,
 արի, Ուրացե իւր Աստուածը:
 Ես քե մարդ չեմ համարի, 26. Նաա ծովին մնաց,
 Գնա հօրդ պարտքը տուր, Իմ օր ու կեանքս գնաց,
 Նոր արի աղջիկ սիրի: Մեռնելն ինձ համար ոչինչ,
 19. Ժիրան ես ծառի ծէրին, Սիրունիս տրտում մնաց:

27. *) Էն սարը պանցը Հոտ կ'ուզայ մանուշակին,
սար ա, 34. Ղարսայ ջուրը պա-
ճակը ժնջիլով քարա, ղել ա,
Ես քն որդն սիրեցի, Ղամէն ծեռս տարել ա,
Էշը հանեց աշկեարայ. Էն շէկ քղաւոր տղէն,
28. Աղջի անունդ Էլիսայ, Խելք ու միտքս տարել ա.
Գլխիդ կարգինկէն խաս ա. 35. Ժիրանի ծառը խոց ա,
Թուշը դէս արա պաշեմ, Սիրտս եարալու խոց ա,
Գնա՛ քո նանին ասա. Սիրտս սրտիդ վէջն ըլլի,
29. Էս գիշեր աստղ լուս ա, Իմանաս դարդը մոնց ա.
Աստղերը խաղալիս ա, 36. Աղջի անունըդ Մայի,
Մէլոյան քացէք անց կենամ, Ծակատդ քոլոր շահի,
Նազլու եարս գալիս ա. Թուշը դէս արա պաշեմ,
30. Տղա ի՞նչ ա իլագդ, Աստուած ախալէրտ պահի.
Օղով կօծկով բիլագդ, 37. Թաւայ բերէք ծուխա-
Մի քանալ քայագ դօշդ, շեմ,
Եարիդ գցիր կրակդ. Ընեմ կտուրն աշեմ,
31. Զուխտ գովման սար Տէնեմ եարս գալիս ա,
կը քանի, Իջնեմ չաքմէքը քաշեմ.
Շէկ աղջիկ հաց կը տանի, 38. Գիւլն եմ փոել ես դա-
Մէկ քէլայ մէկ կը կայնի, շին,
Աղ ու իմանս կը տանի. Ի՞նչ եմ անում անտաշին,
32. Զուխտ ախլըզդը հա- Ես սիրել եմ ես կ'առնեմ,
գել ես, Լէն երես դալամ դաշին.
Ուզուն քոյդ կոկել ես, 39. Երկինքէն անցաւ դուռ-
Որտեղ եարիդ տնալուց, նէն,
Փասդ պոզիդ թեքելես. Բրդի շինած կուլէն,
33. Դու նստել ես դօշա- Աղջի շատ շատ մի խօսի,
գին, Բերանը կծի թուլէն.
Խելքդ ու միտքդ փէշագին, 40. Օխչարն արել եմ
Խմել ես նոան գինին, դուզդ,

*) 27 Թուահամարից մինչև 55 համարը կողբեցու երգած է, և
ալդ մասի բարբառը տարբեր է մնացած մասի բարբառից.

- Ջոկել եմ Ղարազեօզը, Գնացած խելքդ բերեմ:
 Ելլուողդ դրկայ նշխեմ, 48. Ծաղացը ման եմ տը-
 Թափ տուր քեաքուլիդ թոզը: ուել,
41. Դմախպէրն սարումն ա, Սիրել եմ ջան եմ տուել,
 Եվոնն զօտկա ծալումն ա, Օխտը տարի սէրուծին,
 Եղբայր ջան շվոնն ածա, Մի օր իլդար եմ տուել:
 Բուրդ Լօռու քարումն ա: 49. Կաքաւը քարի վրէն,
42. Կիրակի էլ պաւս կ'ըլլի, Մախմարը երի վրէն,
 Արծթէ էլ թաս կ'ըլլի, Մէ ոսկէ հէքալ պտէր,
 Վարդապետ օրթիդ մեռնի, Դմ դարդաշին երի վրէն:
 Սիրածն էլ չը հաս կ'ըլլի: 50. Դամբուլի կոթը փթի,
43. Ժիրանը ծառի ծէրին, Օխտը կով ունեմ կ'թի,
 Բամին տայ եարփաղներին, Ով որ իմ սիրածն առնի,
 Էկան քաղեցին տարան, Հոգին դժոխքին փթի:
 Ժախեցին ախմախներին: 51. Բարդանը դուռն եմ
 44. Խնծոր ունիմ կ'ծածա, դրել,
- Ափներումը մխազած ա, Ջէքերս նուռն եմ դրել,
 Ախպէրս ուզեց չը տուի, Մէ բերան չ'ասիր երօ,
 Ասի եարի դրգած ա: Ելաֆկէդ ծուռն եւ դրել:
45. Մեր բաղը էրգէն 52. Ծաղացի դուռը չիման,
 Բաղ ա, Ախպօրը չը կայ իման,
 Խնծոր գցեմ կը խաղայ, Բրոշը քաշին տարան,
 Խանին եմ աղջիկ տուել, Մէ պէրան չ'ասաւ եաման:
 Խան դէղի սուլթան աղայ: 53. Գնացի շուրը ջրի,
46. Աղուէս դարը *) պը- Ոտս ընկաւ օցի լեղի,
 Լել ա, Հօրն ու մօրն ինչ ասեմ,
 Երս տակը քնել ա, Խիստ տըւուց եթեմ տղի:
 Զէն տուի ծէնս չ'առաւ, 54. Բաղքի վէշը միկի-
 Էդ ինչ անուշ քնել ա: տան,
47. Դամբուլի քոքը բերեմ, Բօխվի աղջիկն ընծի տան,
 Կաննեմ քեաքուլդ բերեմ, Դմ անունը Զարնշան,
 Կուտս քցեմ վզովդ, Մատնեցս տամ քն նշան:

*) Աղուէս դար — կողքում մի բլուր է:

55. Բահդ ես ուսդ դրել,
Թովչազը ծուռն ես դրել,
Մէ պէրան չ'ասիր երօ,
Շլաֆկէդ ծուռն ես դրել:
56. Ղուշը վերելէն անցաւ,
Սինին խնծորով լցաւ,
Քուլլուզի եար տունն էկաւ,
Իմ եարը վերել անցաւ:
57. Էրէվան խորամիջին,
Պաղ աղբիւր ճորամիջին,
Էդ քու շամամ' ծծնող,
Կարմիր խնծորայ միջին:
58. Կանաչ արտի քնարը,
Ո՛վ ա տեսն իմ եարը,
Գլուխս դուրբան կ'անեմ,
Առաւօտայ իլդարը:
59. Կայներ ես սարի ճամփէն,
Իշկում ես եարի ճամփէն,
Կը տամ ոսկէ մատանիքը,
Որ դու գաս ջրի ճամփէն:
60. Լորը թուա էս հանդից,
Կոտրաւ շաքնարը դանդից,
Աշող չի, աշող դարձաւ,
Գնացած եարի դարդէն:
61. Ժամի դռան սեւ քարը,
Բա մի՞նց կ'ըլլի իմ ճարը,
Սիրոս դարդով լցուեր ա,
Ճնդէս թուա իմ եարը:
62. Արազը բուզ ա ընն,
Քեաքուլդ թոզ ա ընն,
Քուրը դուրբան ախաօրը,
Սիրածը թեզ ա ընն:
63. Կողքայ ըրեցին աղը,
Սրտիս քաշեցին դաղը,
Քեզ հետ էնքան չեմ խօսայ,
Բարով ըլլենք եայլաղը:
64. Զուրն առայ իլայ սարը,
Տեսայ իմ ֆիդան եարը,
Փիդան եարը ինձ տուէք,
Ձը քաշեմ ահ ու զարը:
65. Ժամի դուռը մաս մաս քար,
Ես չեմ առնի դարիւր եար,
Թեւերիս ըրանն օյայ,
Եարս թափաթի սոյ ա:
66. Սեախողի քամին էր,
Սիւտակ ծովի գեամին էր,
Որը սիրի քաց թողի,
Էն էլ ընդու համին էր:
67. Սիրած աղջկայ տէրը,
Խօսքն ա տուն հէրը,
Օխտը տարի սիրեցի,
Ձը տունց քեաֆուր մէրը:
68. Չաղը եմ տուն սարին,
Վաղայ եմ կտրե տարին,
Վաղայ կտրած տարին տես,
Էդ քէ իլդար եարին տես:
69. Զանքայ հովին կայներ ես,
Մովի եայլուդ փոել ես,
Բարել տուի դու չ'առար,
Մագեար թարգս տուեր ես:
70. Կայներ ես վանքայ հովին,

- Քամին տայ դօշիդ մովին, Իլդար եմ տուն եարին,
 Էրնէկ քո ծոց քնողին, Իլդարէդ տօնմիշ ըլնես,
 Մէջ ջուխտ շամամ ընողին: Դիւանէդ թէփայ ըլնես:
71. Աղջի դու սիրուն բան ես, 78. Էս առուն ջուր ա է-
 թըմ,
 Ընծի ձեր տունը տանես, Մէջ տեսէք ո՛ւր ա էթըմ,
 Գիշերը մտող պահես, Մըհանայ քենին անըմ,
 Առաւօտը դուրս անես: Եար տէնալու ա էթըմ:
72. Անհանգիստ ծիծեռնակ ես, 79. Մէջ ծառ ունեմ գի-
 լազի,
 Դու քո ջանին կրակ ես, Գիշերը քնայ երագի,
 Եատ էլ մի հպարտացի, Ես միշտ Աստուած կը կան-
 Մէջ ծաղայող մշակ ես: չեմ,
73. Մուշնու առուն լողա- Եարս հասնի մուրագի:
 ցայ, 80. Ղամիշ եմ դալխայ մի-
 Գիւլլի եայլու գողացայ, չին,
 Օխտը տարի հիւանդցայ, Աքրշում չալխայ միջին,
 Եարս էկաւ լաւացայ: Ես մէջ պումուր եար ունեմ,
 74. Մուշնու ջուրը սա- Ուտումաթ խալխայ միջին:
 ոըն ա, 81. Ես մէջ կանաչ խիար
 Մուշնի էթողն իմ եարն ա, եմ,
 Էթայ մուրագն առնի, Բո սրտին ըխտիար եմ,
 Ենտ դառնայ ընծի առնի: Որդե կ'եթաս շուտ արի,
 75. Սիրել եմ սեւ չուխա- Ես քո եարալու եարն եմ:
 տը, 82. Բաղի մէջը վարթ կ'ըլ-
 Ես եմ գեալաջու սաւոր, նի,
 Սիրի սիրտս չը կաւա, Բաղի շունը սարթ կ'ըլնի,
 Եաչարդան արի քաւոր: Աղջիկ դու կամաց խօսա՛,
 76. Բաղչի ետեւը դամիշ ա, Դալլա տեղին մարդ կ'ըլնի:
 Բաղչէն լիքը եմիշ ա, 83. Սարէն էկաւ ծիւտը,
 Աստուած սիրող մեղ մի դիր, Սաղմոսը ծոցին սաւոր,
 Սրտով սիրածն անուշ ա: Սաղմոսը գիւլ ա դարձեւ,
 77. Չաղը եմ տուն սա- Ղեզունը ըլլիւլ ա դարձեւ:
 ըին, 84. Ժամի դուրը հինած ա,

- Հինածը հատհըտած ա, իմ եարը հեռու տեղ ա,
 Կարմիր մոլը փռած ա, Առանց նրան քոն չի գայ:
 Եարս տււկը քնած ա: 92. Մեր հանդերը ջրով ա,
 85. Ես մէ պուճուր տուն Մեր ոէսը թրով ա,
 ունեմ, Դատաւորի մօտ էթայ,
 Մէջը ոսկի սուն ունեմ, Խօսքը ոսկէ ջրով ա:
 Եան տղայ շատ մի խօսա, 93. Կարմիր քարը տա-
 Բե պէս օխտը շուն ունեմ: շած ա,
 86. Կայներ ես փէտ կը Բոյս մէջը քաշած ա,
 տաշես, Ինչ անեմ որ քաշած ա,
 իմ դարդն էլ պըտի քաշես, Սիրտս հալ ու մաշած ա:
 Ինձ սիրեր ես, որ չ'առնես, 94. Իմ քաղդադին ալ կու-
 Բո շորերդ չը մաշես: զեմ,
 87. Առուն էկաւ լափ տա- Բարակ մէջքիս շալ կ'ուզեմ,
 լով, Որ տունը որ մոնելու,
 Էրկու խնձոր ծափ տալով, Ոսկին շարէ շար կ'ուզեմ:
 Հրէն եարս գալիս ա, 95. Դարն ընցայ էն կալը,
 Եէկ քեաքուլը թափ տալով: Ինչ կ'անեմ դունիի մալը,
 88. Կ'ըլնեմ սարը կը կան- Տղէն տես աղջիկը տուր,
 չեմ, Թող ըսկի չ'ըլնի հալը:
 Զարաքուլաղ ծանանչ եմ, 96. Սուրբ Կարապետ ուխտ
 Էլը գիմս հաւաքեմ, կ'անեմ,
 Ազիզ եարիս տունը բերեմ: Ժամերս ջուխտ ջուխտ կ'ա-
 89. Բուչէքը լինքը լինքը, նեմ,
 Աղջի արա քո միտքը, Իմանամ ինձ չես առնի,
 Ձեռով անեմ դէս արի, Կ'երթամ մօլլին թուրթ կ'ա-
 Բեզ տամ ոսկի մատնիքը: նեմ:
 90. Աղջի անունըդ ինչ ա, 97. Սէրն ինչ էր, սավղէն
 Գլխիդ այլուորը քըռչ ա, Ինչ էր,
 Սիրում ես լաւ սիրի, Ախ եար քո դայդէն ինչ էր,
 Էդ պոկօշ տղէն ինչ ա: Զալամ դաշ չարմա ունքեր,
 91. Տեղը քցեմ փոնթ կը Զը պաշես Ֆայդէն ինչ էր:
 գայ, 98. Ժառի գլխին սեւ դը-
 Բարծի տակից հոտ կը գայ, շնը,

- Դեռ չի հասել մեր նշեր, Օրը հինգ դան կը գոսի:
Ախշի հայլին առ իշկայ, 106. Կայնե դուռը դողում ա,
Ի՞նչ կարմիր ա քո թշեր: Սաղաֆի պէս շողում ա,
99. Իմ եարը թազար թա- Ոչ ջողաքը տալում ա,
շի, Ինձ էլ ծնաց թողում ա:
Ձաքմէքը թարակ կաշի, 107. Ախշի իշկա էն դգին,
Եկաւ դռնումն անց կացաւ, Հարս ու կեսուր բուրդ կգին,
Ես ասի թարով մաշի: Սիրած սիրածի շնն տայ,
100. Դէգ եմ դրել հաւան Մեղքը հօր ու մօր վգին:
չեմ, 108. Աղշի իշկա էն դշին,
Ես իմ գլխին դիւան չեմ, Ոտը դրե վրը փշին,
Ինձ օխչարամիրթ անէք, Գլօխս դուրքան կ'անեմ,
Ես էն տղին հաւան չեմ: Ձալ աչք կարմիր թշին:
101. Բաղի փանջարէն շու- 109. Կայնել ես կանչում
շա, էլ չես,
Բաղի թարն անուշ ա, Բոյիցդ ամանչում էլ չես,
Ախպէր խաթըրըդ շը մնայ, Էկայ կշտովդ անցկացայ,
Եարը քեզնից անուշ ա: Բօռ ես ծանաչում էլ չես:
102. Մէ եարունիմ անուշա, 110. Կայներ ես կած կը
Անուշ ա ալվան շուշա, մանես,
Բարափումն կայնած էր, Արեգնակի նման ես,
Ես ասի թառլան դուշա: Իջի ստուց դէն գնա,
103. Բերդի բոլորը ցել ա, Ետտ մարդ գլխից կը հանես:
Բերդը վարդով լցվել ա, 111. Կուրտիկ ոմնեմ դեղին ա,
Ախպէրն ասաւ քոյր չ'ունեմ, Իմ եարը ձեր գեղին ա,
Բոյըդ դարդով լցվել ա: Եար ընելը շատ հեշտ ա,
104. Տեղ եմ քցել դալամ- Թողնելը շատ թալայ ա:
քար, 112. Իմ եարը ընձի եար
Մշի քնողը քալանթար, պիտ էր,
Ես մէ պումուր լեղակ եմ, Գօտկումը խիար պիտ էր,
Բալանթարի տեղակ եմ: Իմ եարի կայնած տեղը,
105. Ինչ որ ասեմ չի լսի, Թոփշինարի ծառ պիտ էր:
Կայնե դուռը կը մոսի, 113. Եայլուղը հետս եմ քը-
Գնաց առաւ ախմախին, ցել,

Շէկ եարը միտս եմ քցել,
Ըսօր էրկօր չեմ տեսել,
Կրակը սիրտս եմ քցել:

114. Ա՛ տղա անունդ ի՞նչ ա,
Շան տղա դավէդ ի՞նչ ա,
Կ'երթամ կանոնեմ՝ ղզլքաշ,
Բոյովդ կտրեմ՝ դումաշ:

115. Կարմիր Մաքին մը-
սացու,
Դեղին մախմառ քիսացու,
Ես քո մօրը հարսնացու,
Դու իմ մօրը փեսացու:

116. Զրի ճամփէն ալ կ'ա-
նեմ,
Սպիտակ երես քալ կ'անեմ,
Շան տղա շատ մի հաչա,
Քեզի հալ ու մաշ կ'անեմ:

117. Աղէս մածոն ա մէրե,
Փէսէքին տուն ա բերե,
Անտէր մնա գող կատուն,
Փէսէքի փայն ա կերե:

118. Մէրս արաւ ծաածեղ,
Վրէն լցրեց լիքը եղ,

Տեսաւ փեսէն տուն չ'եկաւ,
Կատուն կերաւ փեսի տեղ:

119. Պումուր ախչի սեւա-
տը,

Խալիսի դոներին սաւոր,
Իլի մէրդ կանչում ա,
Ինձ էլ չ'անես մեղատոր:

120. Ա՛ տղա դու մեր գե-
ղացի,

Օտար տղին դեղեցի,
Ատամներդ մարգարիտ,
Բերանդ եկեղեցի:

121. Քե մեղք չունես ան-
մեղ ես,

Մեր գեղին գեադի տեղ ես,
Հայի լեզու չես գիդում,
Փէտը ծեռիդ հօտաղ ես:

122. Կարմիր ըլուզ կարեր
եմ,

Դեղին կոճակ շարեր եմ,

Այ տղա՛ քօլ ա խօսաս,

Քեզնից լաւը ճարեր եմ:

Ա. Ա հ ա Ր ո ն ե ա ն